

قرآن به روایت یک دائرة المعارف غربی

سید حسن اسلامی

مدخل خود سه مقاله است که -ان شاء الله- ترجمه آن در سه قسمت تقدیم خواهد شد.

قرآن

این مدخل، کتاب مقدس مسلمانان را در سه مقاله بررسی می‌کند:

تاریخ متن؛

قرآن به عنوان کتاب مقدس؛

قرآن در اندیشه و عمل مسلمانان؛

نخستین مقاله تاریخچه‌ای از منشأ جمع آوری و ساختار

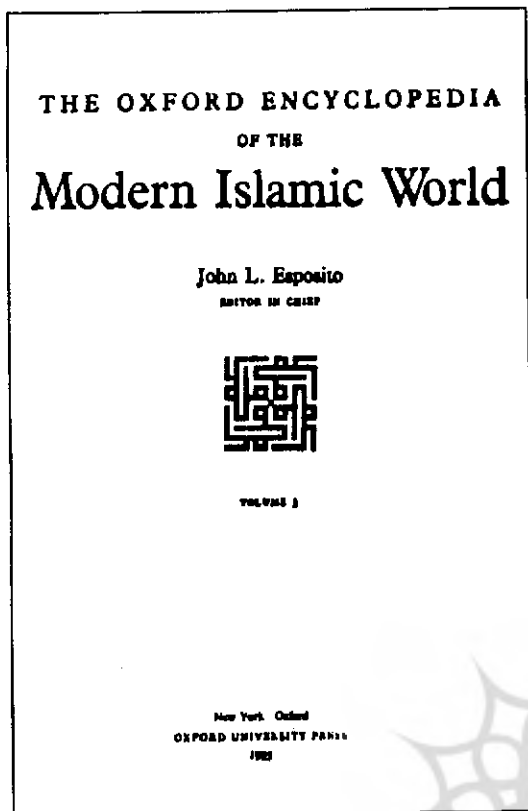
این کتاب به دست می‌دهد. مقاله، قرآن را به عنوان ارتباط

یگانه‌ای از سوی خداوند معرفی می‌کند و تصویری از

تفسیرهای جدید این کتاب را در اختیار می‌گذارد.

تازه‌ترین دائرة المعارفی که غربی‌ها در باره اسلام و سرزمین‌های اسلامی منتشر کرده‌اند، دائرة المعارف جهان معاصر اسلام نام دارد. این دائرة المعارف چهار جلدی تقریباً به همه شئون کشورهای اسلامی می‌پردازد و مدخل‌های آن از مباحث فکری گرفته تا مسائل سیاسی و جغرافیایی را دربر می‌گیرد. این کتاب مرجعی است آسان یاب دستی برای طیف مختلفی از خوانندگان و در عین حال که مدخل‌های آن متقن است، لیکن زبان آن ساده و مردم پسند است. بیش از پنجاه نویسنده از ملیت‌های مختلف در تألیف این اثر شریک بوده و کوشیده‌اند عینیت و انصاف را در قلم خود رعایت کنند.

از آنجا که دانستن نگرش دیگران نسبت به ما و دیدگاه‌های ما مغتنم می‌باشد، مدخل قرآن از جلد سوم این دائرة المعارف برای نمونه انتخاب و ترجمه شده است. گفتنی است که این

سومین مقاله نقش مرکزی قرآن در دیانت مسلمان را باز می‌نماید. برای تفصیل بیشتر در باره آموزه‌های قرآن به مدخل اسلام بنگرید.

● تاریخ متن

قرآن پدیده منحصر به فردی در تاریخ دین بشر به شمار می‌رود. پیروانش، آن را سخنان ثابت و تغییر ناپذیر الهی تلقی می‌کنند: «قرآنی است مجید در لوح محفوظ» (روج / ۲۱-۲۲). این کتاب در عین حال کتابی است زمینی که تاریخ آن عمیقاً با زندگی و تاریخ جامعه‌ای زمینی گره خورده است.

گو اینکه قرآن بوسیله جامعه مسلمان شکل گرفت، در حقیقت آن جامعه را آفرید و چونان سنگ پایه ایمان و اخلاق باقی ماند. بسیاری از آیات آن به طور ضمنی ناظر به شرایط اجتماعی و دینی و سؤالات جامعه پیامبر [صلی الله علیه وآله] است، با این حال قرآن را فراتر از همه ملاحظات زمان و مکان دانسته‌اند.

او فرمان داد: بخوان قرآن و این حرکت را سه بار تکرار کرد. محمد [صلی الله علیه وآله] پرسید: چه بخوانم؟ آنگاه ملک پنج آیه نخستین سوره ۹۶ (علق) را که معمولاً نخستین آیات وحی شده قرآن می‌دانند، بر او تلاوت کرد.

بر طبق روایات دیگر، وقتی پیامبر [صلی الله علیه وآله] جبرئیل را دید ترسید و شتابان به خانه‌اش بازگشت و از خانواده‌اش خواست تا او را بپوشانند. در آن وضع ترس و اضطراب وحی الهی نازل شد و به او فرمان داد که «برخیز و بیم ده» (سوره ۷۲، ۲). پس از مدتی نامعلوم که وحی به طور موقت قطع شد و آن را میان شش ماه تا دو سال گفته‌اند، به پیامبر [صلی الله علیه وآله] اطمینان داده شد که آن وحی از سوی خدا بوده است و آن روحی که دیده، فرشته است نه شیطان. آن‌گاه وحی بی وقفه تا هنگام رحلت پیامبر [صلی الله علیه وآله] در ماه دهم سال ۵۳۲ میلادی ادامه یافت. بنابراین

● وحی

قرآن به اعتقاد مسلمانان دقیقاً گفته‌های خداوند است که به محمد پیامبر [صلی الله علیه وآله] وحی شده است.

محمد [صلی الله علیه وآله] مانند پاره‌ای از عرب‌های دیندار، که به حنفا معروف، و شیوه‌های بت پرستانه و غیر اخلاقی مردم خود را نفی کرده بودند، به صورت دوره‌ای خانه خود را برای دعا و تحنث در غاری که در کوه حرا در اطراف مکه قرار داشت، ترک می‌کرد. در چهل هالگی طی یکی از این خلوت‌گزینی‌ها، در غروبی که سخت در حال تأمل و تفکر بود، مردی با ابهت - که بعداً مشخص شد جبرئیل ملک است - بر او آشکار شد و او را گرفت و چنان سخت فشرد که محمد [صلی الله علیه وآله] پنداشت در آستانه مرگ است و به

محدثان به اتفاق معتقدند که در زمان خلافت عثمان، خلیفه سوم (از ۶۴۴ تا ۶۵۶ م) طی بیست سال پس از وفات پیامبر [صلی الله علیه و آله]، متنی رسمی تحت نظر او تهیه و پذیرفته شد. تکلیف شاق حذف مصاحف رقیب، به تدریج صورت گرفت، اما کاملاً موفقیت آمیز نبود، بسیاری از خصوصیات مصاحف همچنان در قرآات مختلف و رسمی قرآن باقی مانده است. در قرن سوم هجری پذیرش نظام خطی جهانی و شیوه اعراب گذاری مصحف عثمانی، آن را مقبول و تثبیت کرد. این مسأله به کاهش قرآات متعدد تا فقط هفت قرائت با اعتبار یکسان کمک کرد. در میان این قرآات، قرائت عاصم (متوفای ۷۴۴ م) به روایت حفص (متوفای ۸۰۵ م) امروزه در بیشتر مناطق اسلامی غالب است. چاپ سلطنتی ۱۹۰۴ که بر اساسی این قرائت است، خود به متنی استاندارد بدل شده و در مقبولیت عمومی آن تأثیر گذار بوده است.

● ساختار و تاریخ درونی

قرآن کتابی نسبتاً کوچک است، شامل ۱۱۴ سوره یا فصل که طول آنها از سه تا ۲۸۶ آیه متغیر است. سوره تقریباً بر اساس طول تنظیم شده است. به این صورت که قدیمی ترین و کوتاه ترین سوره ها در آخر و تازه ترین و بلندترین سوره ها در آغاز آمده است.

از خیلی پیش مفسران، مواد قرآنی را به سوره های مکی و مدنی طبقه بندی کرده بودند. محققان معاصر غربی بر اساس شواهد درونی چون تغییر سبک، اصطلاح و موضوعات وحی، دوران مکی را به سه دوره آغازین، میانه و پایانی تقسیم کرده اند.

با وجود چنین کوشش هایی برای تعیین ترتیب زمانی روشنی از قرآن دست یابی به این هدف همچنان غیر ممکن است، زیرا متن مقدس چارچوب قابل اعتمادی برای تاریخ

تاریخ شکل گیری قرآن، با زندگی پیامبر [صلی الله علیه و آله] عجین شده است.

● قرآن و پیامبر [صلی الله علیه و آله]

طبق روایات، هنگامی که وحی بر پیامبر [صلی الله علیه و آله] نازل شد، دچار حالتی اغما گونه گشت. گفته اند در چنین مواقعی جبرئیل گاه در هیأت انسان و گاه به شکل ملکی بر پیامبر [صلی الله علیه و آله] ظاهر می شد و در مواردی نیز پیامبر [صلی الله علیه و آله] صداهایی چون طنین زنگ می شنید و آنها را چون کلماتی می دریافت و به دیگران منتقل می کرد. البته شکل معمول وحی همان ارتباط مستقیم با جبرئیل بود.

در طول زندگانی پیامبر [صلی الله علیه و آله] بسیاری از اصحاب و برخی از همسرانش مصاحفی خاص خود ترتیب داده و از آنها برای عبادات خویش استفاده می کردند. دیگر مصاحف به دست کاتبان وحی حضرت فراهم آمده بود.

این مجموعه های اولیه از جهات مهمی چون شماره و ترتیب سوره ها و نحوه خواندن آیات، کلمات و عبارات معین، با یکدیگر اختلاف داشت. با گسترش اسلام در خارج از عربستان، مجموعه های خصوصی و در نتیجه اختلاف قرآات افزایش یافت. علاوه بر آن با کسب محبوبیت مجموعه های مختلف خاصی در منطقه معینی از امپراتوری گسترده اسلامی، بسرعت نیاز به مجموعه رسمی آشکار شد.

● جمع آوری قرآن

تبلور قرآن روندی دراز مدت داشت و نخستین مراحل آن با شرایط، ملاحظات و مقتضیات سیاسی، اعتقادی و فقهی در آمیخته بود. هر یک از خلقای چهارگانه راشدین، برای آغاز یا پیشبرد این روند مهم، محبوبیت داشتند، اگر چه مورخان و

صدا و استعداد‌های موسیقایی خود را وقف تفسیر و قرائت قرآن کرده‌اند.

در حالی که محققان غربی قرآن را بطور دقیقی در معرفی نقادای تاریخی و ادبی جدید قرار داده‌اند، محققان معاصر مسلمان از آن رو که قرآن همچنان معیاری است که هر چیز دیگر با آن سنجیده می‌شود، خود را محدود به نقادای علوم قرآنی کرده‌اند.*

* در مقدمه نیز گذشت که این مقاله بیش از پیش از آنکه ارزش علمی داشته باشد، بیشتر بازگو کننده آرا و عقاید مختلف دیگران در باره قرآن است؛ بدیهی است که برخی از مطالب آن قابل دفاع و جانب داری نباشد.
منبع:

The oxford Encyclopedia of Modern Islamic world

نیویورک، دانشگاه آکسفور، ۱۹۹۵، جلد ۳، ص ۳۸۵-۳۸۷.

خود عرضه نمی‌دارد. با این حال شناخت ترتیب زمانی آن برای فهمیدن تاریخ جامعه اولیه مسلمان بسیار حیاتی است. قرآن اشارات متعددی به حوادث و اوضاع مشخص زندگی پیامبر [صلی الله علیه و آله] و جامعه او دارد. در پرتو چنین تلمیحاتی میدان مهمی در عرصه مطالعات قرآنی به نام اسباب النزول، گسترش یافت. این رشته با حوزه دیگری یعنی آیات ناسخ و منسوخ پیوند نزدیکی دارد. به علاوه این دو رشته نقش بزرگی در گسترش فقه و عقاید داشتند. لیکن از آنجا که فقه و عقاید بی‌چون و چرا با تاریخ سیاسی و واقعیت‌های فرقه‌ای مسلمانان پیوند خورده است، مطالعه ترتیب زمانی قرآن نیز عمیقاً متأثر از ملاحظات سیاسی و فرقه‌ای است. قرآن خود از زمان رحلت پیامبر [صلی الله علیه و آله] کتاب کامل و بسته‌ای بوده است، اما تأثیر خود را بر تاریخ جهان اسلام تاکنون ادامه داده است. از همان آغاز مسلمانان ذهن،

